

Ryszard Kata

Uniwersytet Rzeszowski

RELACJE KREDYTOWE ROLNIKÓW Z BANKAMI

CREDIT RELATIONSHIPS BETWEEN FARMERS AND BANKS

Słowa kluczowe: kredyt rolny, relacje kredytowe, banki, gospodarstwa rolne

Key words: agricultural credit, credit relationships, banks, farms

Synopsis. Przedmiotem opracowania jest ilościowa i jakościowa charakterystyka relacji kredytowych rolników z bankami. Analizie poddano skalę i dynamikę kredytowania rolnictwa przez banki w Polsce w latach 1996-2009. Na podstawie badań ankietowych dokonano także oceny relacji rolników z bankami, przez pryzmat warunków kredytu, poziomu obsługi kredytowej oraz utrudnień w dostępie do kredytów, z punktu widzenia rolników – kredytobiorców banków.

Wstęp

Kredyt należy zaliczyć do najbardziej elastycznych instrumentów stymulowania rozwoju gospodarki rolnej i z tego tytułu zajmuje szczególną rolę w systemie finansowania rolnictwa [Kozioł 1997]. Istnieją obszary stosunków kredytowo-pieniężnych, na których inne instrumenty nie działają lub nie są powszechnie wykorzystywane. Rolnictwo należy bez wątpienia do jednych z nich. Dane statystyczne GUS oraz badania Grzelaka [2005] i Katy [2009] dowodzą, że jako źródło finansowania zewnętrznego rolnicy w Polsce wykorzystują przede wszystkim kredyt bankowy. W rolnictwie zdominowanym przez indywidualne gospodarstwa rolne, wykorzystanie innych instrumentów finansowania gospodarstw (kapitału udziałowego, leasingu, factoringu itd.) jest bardzo ograniczone. Nie należy też oczekiwać, że instrumenty takie w najbliższym czasie mogą zastąpić kredyt rolny w jego funkcjach ekonomicznych (np. restrukturyzacyjnej i dochodowej).

Jedną z głównych funkcji kredytu jest współfinansowanie inwestycji i szeroko ujętych procesów rozwojowych. Kredyt umożliwia rezygnację z okresu gromadzenia środków własnych na rzecz spłaty inwestycji – na którą został pobrany – z dochodów uzyskanych z jej realizacji. Zasada ta staje się jednak źródłem pułapki kredytowej w warunkach, gdy finansowe rezultaty inwestycji, co w rolnictwie występuje bardzo często, nie odpowiadają uprzednim założeniom i oczekiwaniom. W Polsce jest to przyczyną unikania kredytów przez rolników i trudności w kredytowaniu rolnictwa przez banki.

Wzrost udziału kredytów w finansowaniu produkcji rolniczej oraz rozwoju tego sektora jest zjawiskiem normalnym i występuje w rolnictwie wielu krajów [Tomczak 2004]. Z drugiej strony zaś, rolnictwo jest narażone w sposób szczególny na występowanie rozmaitych ograniczeń kredytowych, wynikających ze specyfiki tego sektora, ale także działalności instytucji finansowych.

Większe wykorzystanie kredytu w finansowaniu przekształceń i rozwoju rolnictwa w dużej mierze zależy od doświadczeń rolników i banków wyniesionych z dotychczasowych relacji kredytowych. Relacje takie z jednej strony wzbogacają wiedzę rolników w zakresie korzystania z instrumentów finansowania zewnętrznego, obsługi zobowiązań i kalkulacji kosztów, z drugiej zaś pozwalają bankom oprzeć działalność kredytową w sferze rolnictwa, na przesłankach charakterystycznych dla bankowości relacyjnej [Kulawik 2007, Kata 2008].

Relacje kredytowe z bankiem, powstają w wyniku korzystania przez rolnika z kredytu bankowego, zaś na ich jakość wpływają cechy i warunki kredytu oraz poziom obsługi bankowej. Ich składową są także więzi emocjonalne, jakie towarzyszą procesowi kredytowania gospodarstwa przez bank, zarówno na etapie pozyskiwania kredytu, jak i jego wykorzystania i spłaty. Te więzi to m.in.: wzajemna percepcja, zaufanie i lojalność, rodzące dalej określone oceny, zachowania i oczekiwania we wzajemnych kontaktach.

W tym świetle celem opracowania jest charakterystyka relacji kredytowych rolników z bankami zarówno od strony ilościowej, tj. przez pryzmat skali i dynamiki kredytowania rolnictwa przez banki w Polsce, jak i jakościowej. Na ten drugi wymiar składać się będą oceny jakie w zakresie relacji z bankami w procesach kredytowania gospodarstw rolnych wyrażali rolnicy. Oceny te dotyczą, zarówno warunków kredytu, jak i warunków obsługi kredytowej gospodarstwa przez bank. Źródłem materiałów empirycznych w tym zakresie były wyniki badań ankietowych realizowanych w latach 2007-2009 w Polsce południowo-wschodniej (woj. podkarpackie, małopolskie i świętokrzyskie) na próbie 736 indywidualnych gospodarstw rolnych (gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha UR, ubiegające się o dopłaty bezpośrednio z UE). Wśród nich 264 gospodarstwa (36,0%) utrzymywało z bankami relacje kredytowe z tytułu pobranych kredytów rolnych inwestycyjnych i obrotowych¹. W opracowaniu wykorzystano także dane statystyczne Komisji Nadzoru Finansowego (KNF), NBP oraz ARiMR, dotyczące lat 1996-2009.

Wyniki badań

Skala kredytowania rolnictwa przez banki w ostatnich latach ulegała zwiększeniu. Zmiany w wielkości zadłużenia kredytowego rolnictwa w Polsce od połowy lat 90. były kształtowane pod wpływem preferencyjnego kredytowania za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) oraz koniunktury w rolnictwie [Kata 2009]. Na popyt na kredyty rolne wpływała także ogólna koniunktura w gospodarce oraz zmienne decydujące o realnych kosztach pozyskania kapitału kredytowego przez rolników (stopa redyskontowa NBP i stopa inflacji).

Biorąc pod uwagę wartości nominalne obliża kredytowego, możemy w latach 1996-2009 obserwować sukcesywny wzrost zadłużenia rolnictwa (tab. 1). Jednakże, widać wyraźnie, zwłaszcza po urealnieniu zadłużenia (skorygowaniu o wskaźnik inflacji w kolejnych latach), że w analizowanym

Tabela 1. Zadłużenie rolników indywidualnych z tytułu kredytów bankowych oraz poziom kredytowania preferencyjnego rolnictwa w latach 1996-2009

Rok	Zadłużenie indywidualnych gospodarstw rolnych z tytułu kredytów bankowych			Kredyty z dopłatami ARiMR udzielone rolnikom przez banki			
	kwota [mln zł]	dynamika (rok poprzedni =100%)		liczba [tys.]	kwota [mln zł]	obrotowe	
		wg cen nominalnych	wg cen realnych*			liczba [tys.]	kwota [mln zł]
1996	3984	-	-	59,7	2178,0	670,8	2158,8
1997	5665	142,2	123,8	58,7	3081,4	542,2	2544,3
1998	5930	104,7	93,6	18,1	863,4	468,2	1794,0
1999	6599	111,3	103,7	21,2	1188,4	477,5	2003,3
2000	7660	116,1	105,4	17,2	1409,7	484,3	1615,9
2001	8619	112,5	106,7	17,6	2081,3	373,9	2143,8
2002	9667	112,2	110,9	24,1	2257,0	377,9	2988,4
2003	10 883	112,6	111,7	24,6	2371,9	411,9	2599,0
2004	11 623	106,8	103,2	20,4	1908,1	314,3	1891,8
2005	11 966	103,0	100,8	21,1	2115,4	62,8	804,5
2006	14 785	123,6	122,3	23,8	2910,4	135,2	1772,3
2007	17 376	117,5	114,7	22,7	3281,5	84,4	1164,7
2008	18 659	107,4	103,1	14,2	2270,5	39,9	1043,7
2009	19 422	104,1	100,6	10,7	1784,1	40,4	855,2

* ceny z roku 2009, korekta o wskaźniki wzrostu cen dóbr i usług konsumpcyjnych dla lat 1997-2009 [Wskaźniki makroekonomiczne... 2010]

Źródło: [www.nbp.pl], Sprawozdania z działalności... 2004-2007.

¹ W analizie relacji kredytowych rolników z bankami pominięto te jednostki, które korzystały tylko z kredytów konsumpcyjnych lub/i kredytów w rachunku rozliczeniowym.

okresie dynamika ta miała dużą zmienność. Pogorszenie koniunktury w rolnictwie w roku 1998, spowodowało dosyć głęboki spadek akcji kredytowej w tym sektorze i skutkowało realnym spadkiem zadłużenia rolników (tab. 1). Niska dynamika zadłużenia, cechująca się realnym wzrostem pomiędzy 3,7 a 6,7% utrzymywała się na przestrzeni lat 1999-2001. Pogarszająca się koniunktura gospodarcza, przejawiająca się obniżeniem tempa wzrostu gospodarczego, wzrostem bezrobocia, pogorszeniem się warunków wymiany z zagranicą oraz niekorzystne relacje cen w rolnictwie, wpływały negatywnie na podejmowanie decyzji o inwestycjach finansowanych kredytem. Ten ujemny wpływ był jednak łagodzony równoległym obniżeniem stopy kredytu redyskontowego, a tym samym stopy płaconej przez rolników (tab. 1). W okresie najgłębszego kryzysu w latach 2001-2002 poziom stopy kredytu redyskontowego obniżył się z 21% na początku 2001 r. do 7,5% na koniec 2002 r., a więc blisko trzykrotnie [Daniłowska 2007].

W latach 2000-2009 zadłużenie rolnictwa rosło, zarówno nominalnie, jak i względnie w relacji do podstawowych parametrów określających wielkość produkcji końcowej i towarowej gospodarstw. W ujęciu agregatowym nie wskazuje ono na występowanie zagrożeń finansowych. Jest też nadal wyraźnie niższe od występującego w krajach rozwiniętych [Kulawik 2008].

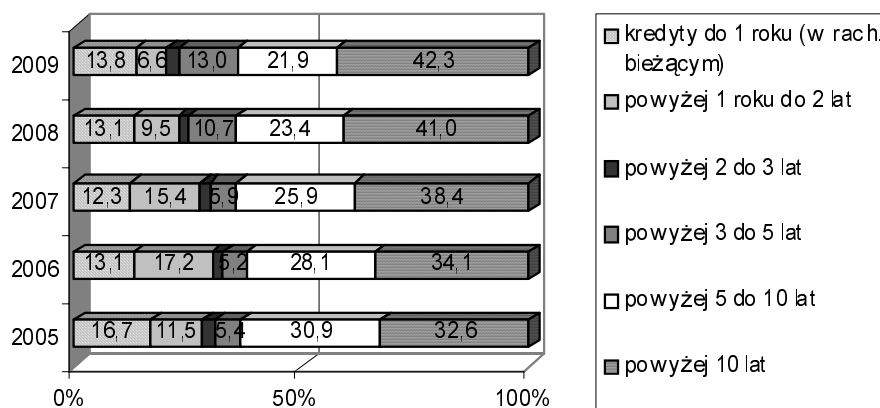
W strukturze zadłużenia rolników z tytułu kredytów bankowych dominują kredyty inwestycyjne, których udział na koniec 2009 wynosił 68,5%. Udział kredytów obrotowych wynosił 20%, kredytów w rachunku bankowym – 7,6%, zaś pozostałych kredytów i pożyczek – 4%. W strukturze zadłużenia wobec banków, kredyty hipoteczne stanowiły na koniec 2009 r. 40% wartości, przy czym były to niemal wyłącznie kredyty złotowe. W latach 2005-2009 zwiększa się zadłużenie rolników z tytułu kredytów długoterminowych, tj. powyżej 5 lat (rys. 1). Ich udział w strukturze zadłużenia wynosił na koniec 2009 r. 64,1%, przy tym kredyty od 5 do 10 lat stanowiły 21,9%, zaś kredyty powyżej 10 lat – 42,3%.

Wzrost kredytów długoterminowych w strukturze zadłużenia rolników jest pochodną korzystnego wpływu czynników makroekonomicznych (spadek i dalej stabilizacja inflacji i stóp procentowych, wsparcie rolnictwa instrumentami WPR). Może on także wskazywać na wzrost zaufania rolników i banków we wzajemnych relacjach. Bez wątpienia banki nie byłyby skłonne udzielać

Tabela 2. Zadłużenie kredytowe indywidualnych gospodarstw rolnych w relacji do wartości produkcji końcowej i towarowej w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	Zadłużenie kredytowe indywidualnych gospodarstw [%] w latach					
	2000	2002	2005	2006	2007	2008
Kredyty ogółem/produkcja końcowa	22,3	26,9	27,0	32,4	32,3	34,5
Kredyty ogółem/produkcja towarowa	26,5	32,0	32,2	37,1	38,6	39,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego... 2009 i [www.nbp.pl].

Rysunek 1. Struktura zadłużenia rolników z tytułu kredytów bankowych według terminów ich spłaty
Źródło: [www.nbp.pl, www.knf.gov.pl].

Tabela 3. Sprawność obsługi kredytowej przez banki w opinii rolników – kredytobiorców banków spółdzielczych (BS) i komercyjnych (BK)

Odpowiedź na pytanie	Struktura odpowiedzi [%]		
	ogółem (N = 155)	klienci BS	klienci BK
1. Czy rolnik uzyskał w banku:			
a) wyczerpujące informacje dotyczące warunków uzyskania kredytu?			
tak	85,5	88,7	75,6
nie	1,8	1,6	2,4
nie w pełni	12,7	9,7	22,0
b) pomoc w wypełnianiu dokumentów i regulowaniu innych formalności?			
tak	74,4	76,9	66,7
nie	8,1	8,3	7,7
nie w pełni	17,5	14,9	25,6
c) pomoc w przygotowaniu planu inwestycyjnego (biznes planu)?			
tak	12,9	14,4	8,1
nie	79,4	78,8	81,1
nie w pełni	7,7	6,8	10,8
2. Czy rolnik jest usatysfakcjonowany poziomem obsługi bankowej?			
tak	70,1	75,0	55,0
nie	2,4	2,4	2,5
nie w pełni	27,4	22,6	42,5

Źródło: opracowanie własne.

niach ankietowych realizowanych w Polsce południowo-wschodniej poproszono rolników, którzy korzystali z kredytów inwestycyjnych (w latach 2002-2006) o ocenę obsługi kredytowej przez banki. Ocena była w większości przypadków pozytywna. Zdecydowana większość rolników (85,5%), uzyskała w banku wyczerpujące informacje na temat warunków kredytu inwestycyjnego (tab. 3). Blisko 3/4 ankietowanych uzyskało pełną pomoc w wypełnianiu dokumentów i innych formalności związanych z pobraniem kredytu. Rolnicy, przy sporządzeniu planu inwestycyjnego, koniecznego dla pozyskania kredytu inwestycyjnego, korzystali najczęściej z pomocy instytucji konsultingowych (prywatnych lub ODR). Jednakże co piąty rolnik deklarował, także pomoc banku, najczęściej w formie informacji niezbędnych do prawidłowego opracowania takiego dokumentu. Generalnie 70,1% ankietowanych było w pełni usatysfakcjonowanych z poziomu obsługi bankowej (także na etapie spłaty zadłużenia), a tylko 2,4% wskazywało jednoznacznie na negatywną oceną banków w tym zakresie. Warto wspomnieć, że nieco lepiej oceniali banki w tym zakresie klienci banków spółdzielczych, niż banków komercyjnych.

Rolnicy oceniali także dosyć pozytywnie warunki na jakich pozyskali kredyt inwestycyjny. Dla 88% respondentów okres spłaty kredytu był właściwy. W większości rolnicy akceptowali także wysokość oprocentowania (74,7%), prowizji bankowej (68,7%) oraz łączne koszty kredytu (72,9%), na które składały się także koszty zabezpieczeń, koszty manipulacyjne (np. opłata za rozpatrzenie wniosku kredytowego) itd. Warto jednak podkreślić, że na pozytywną ocenę kosztów kredytu, duży wpływ miał fakt, iż 57,4% kredytów inwestycyjnych było subsydiowanych przez ARiMR.

Również pozostałe warunki kredytów przez większość rolników były oceniane pozytywnie. Niemniej w zakresie zabezpieczeń kredytów rolnicy zwracali uwagę na uciążliwość procedur z tym związanych (27,7% ogółu ankietowanych), za wysoką kwotę zabezpieczenia i jego wysokie koszty. Ponadto, 70% rolników wskazywało na brak lub ograniczone możliwości negocjacji warunków umowy kredytowej, zaś 2/3 ankietowanych na różne problemy związane z możliwością wcześniejszej spłaty kredytu (tab. 4).

kredytów na długie okresy (szczególnie powyżej 10 lat), gdyby oceniały perspektywy ekonomiczne gospodarstw rolnych jako niepewne, zaś cały sektor rolny, jako ryzykowny i niestabilny. Zdaniem Granta i Mac Namary [1996] rolnictwo może być opłacalne dla kredytodawców w ramach zrównoważonego portfela, ze względu na stabilny, niski charakter ryzyka. Potwierdzają to dane dotyczące udziału kredytów zagrożonych w portfelach kredytowych banków w Polsce. Udział w segmencie rolników indywidualnych wynosił od 7,6 w 2005 roku do 2,8% w 2009 roku i należał do najniższych w ramach kredytobiorców sektora niefinansowego².

Jakość relacji kredytowych rolników z bankami zależy od takich czynników jak: sprawność obsługi kredytowej, warunki kredytu oraz ograniczenia i utrudnienia w dostępie do kredytów. W bada-

² Przeciętny udział kredytów zagrożonych w należnościach banków od sektora niefinansowego kształtował się w przedziale pomiędzy 11 (2005 r.) a 4,5% (2008 r.).

Tabela 4. Ocena warunków kredytu inwestycyjnego w opinii rolników

Wyszczególnienie		Struktura odpowiedzi* [%]		
		ogółem	klienci BS	klienci BK
Okres spłaty	zbyt krótki	12,0	11,2	14,6
	właściwy	88,0	88,8	85,4
Oprocentowanie kredytu	za wysokie	25,3	21,6	36,6
	takie jak w innych bankach	38,6	40,8	31,7
	atrakcyjne	36,1	37,6	31,7
Prowizja bankowa	za wysoka	31,3	29,6	36,6
	taka jak w innych bankach	53,6	57,6	41,5
	niska	15,1	12,8	22,0
Łączne koszty kredytu	za wysokie	27,1	24,8	34,1
	takie jak w innych bankach	49,4	49,6	48,8
	niskie	23,5	25,6	17,1
Zabezpieczenie kredytu	właściwe (wygodne)	57,8	60,0	51,2
	na zbyt wysoką kwotę	7,2	3,2	19,5
	kosztowne	6,0	6,4	4,9
	uciążliwe w procedurze	27,7	28,8	24,4
	inne uwagi	1,2	1,6	0,0
Możliwości negocjacji warunków	swobodne	30,1	32,0	24,4
	ograniczone	55,4	51,2	68,3
	brak	14,5	16,8	7,3
Możliwość wcześniejszej spłaty	pełna	66,9	68,8	61,0
	ograniczona co do kwoty	8,4	8,8	7,3
	wiążąca się z poniesieniem części kosztów kredytu	18,1	16,8	22,0
	brak	6,6	5,6	9,8

* rolnicy udzielili opinii nt. 166 kredytów inwestycyjnych (w tym 125 udzielonych przez banki spółdzielcze i 41 udzielonych przez banki komercyjne).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 5. Utrudnienia w relacjach kredytowych rolników z bankami

Rodzaj utrudnień	Odsetek odpowiedzi w zakresie kredytów [%]			
	inwestycyjnych		obrotowych	
	ogółem*	na 1 miejscu	ogółem*	na 1 miejscu
Nadmierne zbiurokratyzowanie procedur	74,8	36,1	50,0	16,7
Zbyt wygórowane wymogi co do zabezpieczeń	72,3	27,7	45,1	17,3
Wysokie oprocentowanie i prowizje bankowe	54,2	27,7	58,0	35,2
Niejasność przepisów i wymogów formalnych	21,3	2,6	11,1	2,5
Nadmierne wydłużenie procedury kredytowej	21,3	1,9	22,2	3,7
Wysokie koszty związane z przygotowaniem wniosku kredytowego i planu inwestycyjnego	14,2	0,6	-	-
Brak zainteresowania banku w przypadku niskiej kwoty wnioskowanego kredytu	14,2	1,3	22,2	4,3
Brak fachowej pomocy ze strony personelu kredytowego w banku	8,4	0,6	7,4	1,2
Brak rzetelnej informacji o kredytach	8,4	0,6	19,8	3,1
Inne	3,9	0,6	2,8	0,6

* suma kolumn przekracza 100% ze względu na możliwość wskazania przez rolnika 3 ograniczeń.

Źródło: jak w tab. 4.

Ta kwestia łączy się z podnoszonymi przez rolników problemami, jakie napotykali w relacjach kredytowych z bankami. W kredytowaniu inwestycyjnym podnosili przede wszystkim kwestię nadmiernego zbiurokratyzowania procedur oraz wygórowanych ich zdaniem wymogów co do zabezpieczeń (tab. 5). W przypadku kredytów obrotowych wskazywali na wysokie koszty. Wiele z ograniczeń, na które wskazywali rolnicy, miało swoje podłoże w postawach i procedurach kredytowych, jakie

stosowały banki (np. nadmierne wydłużenie procedur kredytowych, niejasność wymogów formalnych, brak dobrej informacji lub brak zainteresowania banku udzieleniem niskiego kwotowo kredytu).

Podsumowanie

Relacje rolników z bankami na płaszczyźnie kredytowania gospodarstwa, są podstawą lojalności klienta wobec banku oraz determinują dalszą skłonność rolnika do korzystania z tego typu instrumentów w finansowaniu gospodarstwa. Ponadto należy mieć na uwadze, iż w rolnictwie wiele zachowań producentów rolnych jest stymulowanych przez efekt naśladownictwa. Pozytywne doświadczenie rolników w relacjach kredytowych z bankami mogą mieć zatem istotny wpływ na przełamywanie zachowawczej mentalności kredytowej, także tych producentów, którzy nie korzystają z takiego źródła finansowania.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że rolnicy coraz chętniej sięgają po kredyty. Świadczy o tym rosnący poziom zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolnych, który wciąż jest jednak na bezpiecznym poziomie. Rolnicy coraz chętniej sięgają też po kredyty inwestycyjne o charakterze długoterminowym. Jak wynika z badań, w większości rolnicy oceniają pozytywnie zarówno poziom obsługi bankowej, jaki i warunki kredytów inwestycyjnych. Należy jednak podkreślić, iż w tym ostatnim przypadku korzystna ocena jest w dużym stopniu determinowana faktem korzystania przez większość rolników z kredytów preferencyjnych. W kontekście powolnego wygaszania interwencjonizmu kredytowego w polskim rolnictwie, należy zwracać szczególną uwagę na inne aspekty relacji kredytowych rolników z bankami, gdyż to one będą coraz mocniej (a nie preferencyjne warunki oprocentowania kredytu) determinować skłonność rolników do korzystania z tego rodzaju instrumentów finansowych. Jest to zaś kluczowe dla dalszych przekształceń strukturalnych i rozwoju tego sektora.

Literatura

- Daniłowska A.** 2007: Poziom, zróżnicowanie oraz uwarunkowania kosztów transakcyjnych kredytów i pożyczek rolniczych. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Grant W., Mac Namara A.** 1996: The relationship between bankers and farmers: An analysis of Britain and Ireland. *Journal of Rural Studies*, vol. 12, nr 4, s. 427-437.
- Grzelak A.** 2005: Finansowanie zewnętrzne gospodarstw rolnych. *Wiś i Rolnictwo*, nr 4, s. 116-123.
- Kata R.** 2008: Koncepcja relationship banking w działaniu banków spółdzielczych na rynku finansowym, OPTIMUM. *Studia Ekonomiczne*, nr 2, s. 113-124.
- Kata R.** 2009: Kredyty bankowe w strukturze zewnętrznych źródeł finansowania rolnictwa w Polsce. *Problemy Rolnictwa Światowego*, t. 8 (XXIII), s. 85-94.
- Kozioł Z.** 1997: System kredytowy gospodarki rolnej w Polsce. [W:] Ocena efektywności wykorzystania kredytów na modernizację i restrukturyzację gospodarstw rodzinnych. Fundacja Rozwój SGGW, t. 1, s. 7-25.
- Kulawik J.** 2007: Globalizacja finansowa a funkcjonowanie i rozwój banków. Raport Programu Wieloletniego, nr 62, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Kulawik J.** 2008: Finanse i kredytowanie rolnictwa w 2007 r. *Bank i Rolnictwo*, nr 5, s. 6-9.
- Rocznik Statystyczny. Rolnictwo w 2008 r. 2009: GUS, Warszawa.
- Sprawozdania z działalności ARiMR w latach 2004-2007. 2009: GUS, Warszawa.
- Tomczak F.** 2004: Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolno-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. SGH, Warszawa.
- Wskaźniki makroekonomiczne. GUS [www.stat.gov.pl].
[www.knf.gov.pl].
[www.nbp.pl].

Summary

The subject of the study is quantitative and qualitative characteristics of farmers' credit relationships with banks. There were analyzed the scale and dynamics of agricultural lending by banks in Poland in the years 1996-2009. Based on the survey, the paper presents assessment of farmers' relationships with banks, through the prism of evaluation of the conditions of credit, credit services of banks and difficulties in access to credit. This assessment is based on the opinions of farmers – borrowers of banks.

Adres do korespondencji:

dr inż. Ryszard Kata
Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Zakład Finansów
ul. M. Cwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów
tel. (17) 872 16 73,
e-mail: rdkata@univ.rzeszow.pl